

A főthi templom belseje.

(Zombory Gusztáv eredeti rajza után. — I. szövegét a 4-ik oldalon.)

E tanulmányokon képezte magát Tolnai Lajos is, ki — úgy látszik — kiválólág a ballada felé fordul előszeretettel. S nem sértjük a nagy mestert, ha mondjuk, hogy Tolnai még nála is nagyobb mesterének választotta a — nép balladaköltészetét. Választását csak helyeselhetjük, mert csak így óvhatta meg eredetiségét, mely különben a mester utánzásának esett volna áldozatul, — meg azért is, mivel így ment az igazi és örökre kimerithetlen forráshoz vissza.

Arany összes balladái között, a „kisebb költemények” — két kötetében ben nem foglalt Rákóczy-nétán kivéve, az egy „Árva fiú” az, mely egészen magyar népballada-alkotásu. A különben oly tökéletes Zách Klára, egy tökéletesen szerkesztett dráma, tán még az ötfelvonás is meg van benne, egészen scenirozva. Szondi két apródja sokkal nagyobb művészettel s bonyolultabban van alkotva, mint a nép szokott; Rozgonyinének csak első fele népballada-alkotásu, s e különbség az oly szép művet két egyenletlen részre osztja, bizonyosan hátrányára; Bor vitéz s némileg a felséges Ágnes asszony is északi modoru balladák, nagyszerű rémségükkel s megrázó hatásukkal; Rákhel csak költői-beszélytörredékszerű kerete a gyönyörű elégiának (Rákhel siralma) mely végén hymnusi magosságra emelkedik; Török Bálintot maga a szerző nevezte historiás éneknek; Az egri leány egész költői beszély, melyben a főmomentumon kívül a rávezető s előkészítő többiek is részletes kifejezést s jelenetkezést nyertek; Mátyás anyja ellenben csak egy tökéletes románéz, nagy indokok, hatalmas szenvedélyek nélkül levén. Mind ez, Arany költészetének rendkívüli

gazdagságáról tanuskodik, de arról is, hogy neki nem vala czélja a népballadát vinni át egyszerűen az irodalomba, a művészi alakítás magosságára emelve.

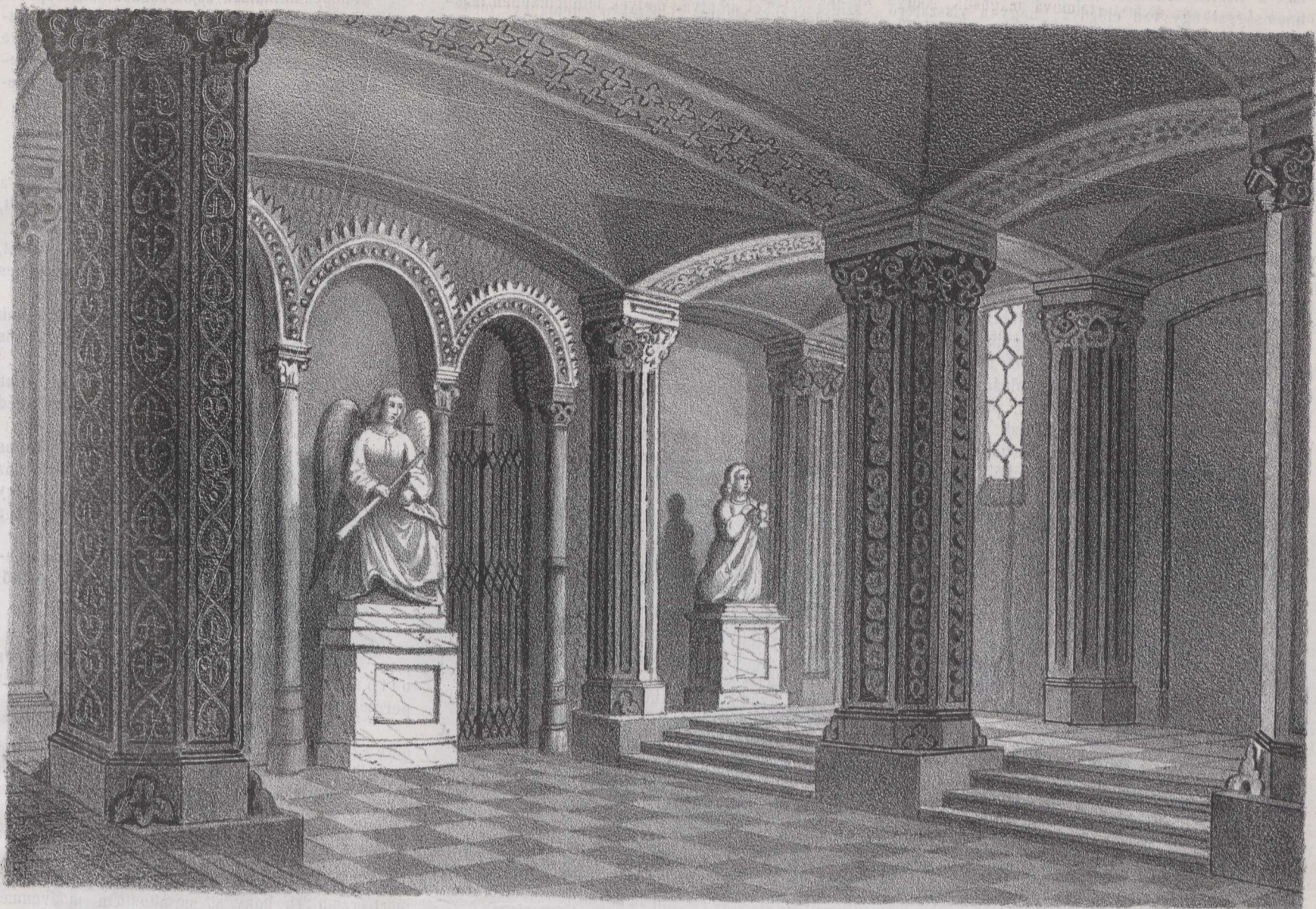
Tolnainál határozottabban látszik e törekvés; talán mert költői ereje nem oly terjedt mint elődjé, talán kiváló kedveletből vagy éppen elvből, ő Arany ösvényei közül túlnyomólag az Árva fiú-ét követi, mely a népballadák alkotásához vezet, és azt nagyobb mérvben és terjedelemben veszi birtokába elődjénél.

Túlnyomólag, bár nem kizárólag. A külföldi, kivált — természetesen — az északi balladák szelleme őt is elfoglalja néha. Ezekről vette kedveletét ama rém-történetek iránt, melyekben a halottak, kivált a hűtlenül elhagyott, vagy éppen orúl meggyilkolt kedves, — máskor az elhalt anya, — szelleme jelen meg, vagy a hűtlen, vagy a gyilkos, — illetőleg a mostoha, — rémitésére és megbüntetésére. Kedveletnek mondtuk ezt, méltán, mert a jelen kötetben, különböző változatokban nem kevesebbszer, mint nyolczszor ismétlődik. (Rában lovag, 1. lap; A holt vitéz, 18. lap; Éji harc, 178. l.; Az éji út, 240. l.; Az ördög menyasszonya, 114. l. és Az apa, 149. l. eredetiek; és Ballada, angolból, 26 l.; Az édes anya, (dán) 73. l. fordítások.) De meg kell vallanunk, hogy ezek nagyobb része is, a népballadához lehetőleg közel van vive, s alakításuk modora magyar és népies igyekszik lenni többnyire; bár közülök némelyik ellen, más tekintetben kifogásunk lehet. — Még nagyobb azonban azon darabok száma, melyekben Tolnai egészen a magyar

népköltészet alakítási útján jár. Hlyenek pl. Lengyel Józsi 24. l.; Virág Lidi, 44. l.; Hunyadi Mátyás, 78. l.; A gyökérárus, 91. l.; Nóta a Fakó Péter fiáról, 100. l.; A mostoha leány, 119. l.; Szomorú történet, 192. l.; A hű feleség, 203. l.; A csósház, 208. l.; A szépdombi kocsmárosné, 218. l.; Fehér Sándor, 229. l. s A szegény vándorló legényről, 234. l. Hlyen a két népmese, mit a kötetben találunk, u. m. A bakaraszti javasasszony, 136. l.; és Táltos kovács, 135. l.

Ennyivel azonban még nem értük végét. Népköltészetünk sajátos vonása, hogy a tulajdonképi népdalokba is vegyit elbeszélői, valóságos balladai elemeket; a tiszta dal útját, melynek közvetlen érzelmnyilatkozatnak kellene lenni rendi szerint, eseményhez, természetesen benső, lelki eseményhez köti. Sőt néha külső történet, vagy helyzet keretét átadja hozzá, mint egy festőileg, mint már Erdélyi János szépen megjegyezte a „Kicsiny falu, fehér ház”-féle dalokról. Tagadhatlan bizonyosság a dal őszinteségéről, mintegy dokumentum, történeti valóságáról: nemcsak az érzést, a mint készen van, önteni ki, hanem történeti genezisével együtt.

Tolnai, szintugy népköltészeti tanulmányainak, mint (s tán még inkább) annál fogva, mert kiválólág balladai alkotások felé vonja tehetsége, dalaiban is felette gyakran e balladai útát követi. S mint van specifice lélektani költői beszély, holott általán véve, mindenik lélektani tartozik lenni, minő pl. a Külföld rabja Vahot Sándortól, úgy Tolnainál gyak-

A grófi sirbolt.

(Zombory Gusztáv eredeti rajza után. — (L. „A főthi templom“ a 4-dik oldalon.)

ran akadunk dalra, mely szinte lélektani, vagy mérőben benső, subjectív ballada nevét érdemelné. E nemben is vannak elődei; így alkot igen sokszor Petőfi, így Tóth Kálmán is; szerelmi dalaikban egy kis dráma, egy darab élettörténet gördül le előttünk; csak hogy míg e kettőnél a jellemző drámai elem áll előtérben, Tolnainál az elbeszélő, a balladai elemek túlnyomók, saját költői természetéhez hiven. Olvassa valaki: A régi szép idők, 41. l.; A haldokló testvér ágyánál 48. l.; A kis zsebkendőről, 54. l.; Útszéli kis... 144. l. (egy szép kis románcz. dalformában); Hogy mint szeretlek én, 146. l.; Csak vádolj, vádolj... 162. l.; Szabad a felhőnek, 170. l.; Az alvégi kőháznál, 223. l. (hajlik a genre felé); Én azt hiszem... 237. l. című dalait, s megérti, mit akarunk mondani. Mindezekben a balladai termékeny ér lüktet, s több történet van bennök, mint sok krónikai elbeszélésben, rímbe szedve!

Látni való, hogy osztályozásaink szerint az előttünk levő kötet nagyobb része a balladai alkotások tágabb értelmű neméhez sorozható. S valóban Tolnai itt legerősebb, itt legsajátosabb, vagy ha úgy tetszik legeredetibb. Bár látni fogjuk, hogy tisztán lírai, sőt épen szenvedélyes nemben is egy néhány jeles darabot teremtett.

Hogy miben áll tulajdonkép Tolnai alkotási modora, át fogjuk látni, ha néhány műve benső, alakítási tükébe elemzés által behatolunk. Nem mindennap van alkalmunk ily eredménnyel tenni ezt a botanikai virágszédéshez hasonló bonczó-

lást, azért az olvasó — reméljük, — nem fogja unalmasnak találni pépecslő munkánkat.

Vegyük elsőnek a Fakó Péter fiáról szóló Nótát. A Fakó Péter fiát felakasztották, de azért lelke istenhez jut, az pártját fogja, és

„Kék teste olyan lesz, mint a lilomszál,
Fehérből, tisztább a hószin patyolatnál —“

A főbíró lelke pedig, daczára, hogy ő főbíró volt, pokolá lesz. Kondorosi Eszti pedig hiába csúfolja a szegény leányokat, hiába öltözik selyembe, bársonyba, ül hintóba, s rakja kezét gyűrűkkel tele, hiába mutogatja magát, s karmazsinnal pingált piros ajakát, országnak-világnak: — olyan utálatos azért, s utálatosabb, az úton hagyott döglött ebnél. A költő ennyit mond összesen; mindent, a mi elég arra, hogy a történetet, a mi benne lényeges, megalkot-hassuk képzeletünkben. A főbíró bizonyosan elcsábitotta a Fakó Péter fiától kedvesét, Kondorosi Esztit; lehet, hogy a legény, buvában szegény leány lett, s épen azon főbíró kezére került, és az (ki miatt zsványnyá lett.) hidegen elítélte őt; lehet, hogy megölte volt a csábitót, s a miatt ítéltek akasztófára; sőt lehet, hogy a főbíró, csak hogy láb-alól eltehesse, s a leányhoz könnyebben férhessen, üldözte, belekötött, s elítéltette. Mind a három esetet főnhagyja nekünk a költő; de erkölcsi érzetünknek az mindegy; elég, hogy az akasztófa árkából a szegény elítelt isten elébe, a bírói székből pedig a csábitó a pokolba megy; elég, hogy Kondorosi Esztivel, a cifra rimával a döglött kutya se cserélne. Sőt csak így van jól, s ha szegről végről mindent elbeszélve találánk, jó népmesének mondhatnók a költeményt, de nem balladának, mely így

tökéletes: — elmondva, vagy inkább előnkbe állítva a lényegest, az eszmei tartalomtól elmaradhatlant, elhallgatva, s képzelődésünkre bizva a mellékest, az esetlegest.

Láttuk mint van az előbbiben egy magos erkölcsi igazság, minden tanúságkeresés nélkül megtestesítve. Hasonlóra akadunk, egészen más modorban, nemben, a Holt vitéz című költeményben, a rémballadák legsikerültebbikében. A leánynak kedvese volt, a kit szeretett s egy más kérője, kit nem szeretett; ez, örül, megölte amazt; de a meggyilkolt sem ismert rá földött arca gyilkosára, a szegény lány pedig épen semmitsem tudott felőle, kedvese hova lón. Az utált kérő azonban csak nem tágitott s három évig, meghallgatlanul, kérte, sürgette a leányt. Szegény ez, tovább már ellen nem állhatva, csak három napot kért még, míg végig siratja elveszett kedvesét. A három nap megadva, a kérő eltávozik, vadászni, — a leány három nap, három éjjel sir és imádkozik. A harmadik éjjel se telt, a kérő, a gyilkos, lopva visszajő, féltéstől üzve. A leányt térdelve látja, imában, — egy szellemet pedig fölé hajolva, átkarolva az imádkozót. A megölt kedves az; szívében az ismeretlen gyilkos véres törével. A tör láttára térdre hull a gyilkos; vihar, szél, sikoj, nyögés küszködése hallatszík;

De gyilkosok! ti halljátok csak,
S örökké, végtelen!

Leszámítva, hogy e végsorokban a többes, gyilkosok, zavaró hatása, mert az egy jelenlevő gyilkosról általánosan a gyilkosokra viszi át a figyelmet s azért némileg olyan tanúság-szagu: — az eszme mily gyönyörűen van megtestesítve e költeményben!